

УДК 94(477):378:325.2(=161.2)«1920/1939»(437)

ГУЛЕНКО Марія,
аспірантка Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН
(м. Київ, Україна)
Mhulenko@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1945-5996>

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДО СТВОРЕННЯ ПЕРШИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У 20-30-х рр. ХХ ст. У ПРАЗІ ТА ВІДНІ

У статті розглянуто проблематику формування підходів до освіти українців у еміграції на початку ХХ ст., зокрема, активного розвитку освіти аграрного напрямку, а також внеску окремих науковців у її становлення. На основі застосування проблемно-хронологічного й історико-системного методів та аналізу висвітлено особливості формування української наукової думки в контексті діяльності української наукової спільноти за кордоном як окремого явища європейського соціуму у першій половині ХХ ст. На основі опублікованих матеріалів проаналізовано суспільні та політичні особливості й обставини життя українських діячів та науковців в еміграції, що визначили історію створення і діяльності українських спілок, об'єднань та закладів освіти в Чехословаччині.

Розглянуто діяльність Чесько-українського комітету, що діяв у Празі з 1921 р. і мав на меті займатися справами українських студентів у Чехії.

У висновках підкреслено, що патріотично налаштовані українські суспільні й наукові діячі першої половини ХХ ст. створювали впливові організації, вдало кооперувалися з урядами європейських країн, завдяки чому могли у свій час втілювати у життя масштабні проекти, як-от заснування вищих навчальних закладів. Завдяки функціонуванню таких вищих навчальних закладів, у тому числі Української аграрної академії, українська молодь в еміграції отримала патріотичне виховання та якісну професійну освіту, українські фахівці по закінченні навчання знайшли своє професійне покликання в Україні, Чехії, Польщі, інших країнах Європи та світу.

Ключові слова: *вчені, Чехословаччина, Т. Масарик, Ф. Щербина, Український Громадський Комітет, М. Шаповал, Український вільний університет, Українська господарська академія.*

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN PUBLIC ASSOCIATIONS AS A PREREQUISITE FOR THE CREATION OF THE FIRST UKRAINIAN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE 20-30S OF THE 20TH IN PRAGUE AND VIENNA

The article examines the issues of forming approaches to the education of Ukrainians in emigration at the beginning of the 20th century, in particular, the active development of agricultural education, as well as the contribution of individual scientists to its formation. Based on the application of problem-chronological and historical-system methods and analysis, the features of the formation of Ukrainian agrarian scientific thought in the context of the activities of the Ukrainian scientific community abroad, as a separate phenomenon of European society in the first half of the 20th century, are highlighted. Based on analysis of published materials, the social and political features and circumstances of the life of Ukrainian figures and scientists in emigration, which determined the history of the creation and activity of Ukrainian unions, associations, and educational institutions in Czechoslovakia, were analyzed.

The historical aspects of the emergence of Ukrainian organizations abroad are highlighted, the conditions for the establishment of Ukrainian higher education institutions in Czechoslovakia at the beginning of the 20th century, their successful activities and impact on agricultural science in Ukraine, the Czech Republic and beyond are investigated.

The activities of the Czech-Ukrainian Committee, which operated in Prague since 1921 and aimed to deal with the affairs of Ukrainian students in the Czech Republic, are examined.

The conclusions emphasize that patriotic Ukrainian public and scientific figures of the first half of the 20th century created influential organizations, successfully cooperated with the governments of European countries, thanks to which they were able to implement large-scale projects, such as the establishment of higher educational institutions. Thanks to the functioning of such higher educational institutions, including the Ukrainian Agrarian Academy, Ukrainian youth in emigration received patriotic upbringing and high-quality professional education, and Ukrainian specialists found their professional vocation in Ukraine, the Czech Republic, Poland, and other countries in Europe and the world after graduation.

Keywords: *scientists, Czechoslovakia, T. Masaryk, F. Shcherbyna, Ukrainian Public Committee, M. Shapoval, Ukrainian Free University, Ukrainian Academy of Economics.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української історичної науки постає питання системного дослідження особливостей та закономірностей розвитку українських об'єднань, організацій, наукових установ, що функціонували за кордоном у складні історичні періоди, зокрема після національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.

Дослідження сільськогосподарської освіти 20–30-х рр. ХХ ст. в еміграції дає важливу інформацію про те, як там працювали українські освітяни, які цілі ставили перед собою ті, хто займався її організацією, та в яких обставинах перебували українські студенти. Особливо це актуально для сьогодення важких випробувань української нації, мільонні представники якої вимушені рятуватись в інших країнах від геноциду з боку російської держави.

Аналіз наукових публікацій. Окремі питання з історії організації та функціонування українських інституцій у Чехії містяться в публікаціях В. Вергунова [2]. Приділив увагу систематизації знань про українську еміграцію, в тому числі діяльності українських вчених у Чехословаччині, дослідник зовнішньої політики України, історії Закарпаття та Чехословаччини – С. Віднянський [3]. Дослідник історії визвольних змагань 1917–1921 рр. В. Моренець [5] наводить інформацію про історію заснування УГА, біографічні й архівні відомості щодо історичних постатей, які цьому сприяли. О. Уткін подав аналіз історії створення та діяльності УГА в Чехословаччині, а також успішної науково-дослідної діяльності її викладачів та студентів [9]. Дослідження наукової діяльності українців в еміграції та історії формування українських наукових і суспільних об'єднань за кордоном містяться у публікаціях Н. Щебетюк [10]. Праці українських науковців дають великий спектр історичних знань про становлення української науки за кордоном, містять аналіз архівних матеріалів 20–30 рр. ХХ ст., завдяки чому сьогодні ми маємо важливу інформацію для аналізу подій тих років.

Мета дослідження полягає у висвітленні умов розвитку української наукової думки та аграрної освіти в еміграції, характеристики діяльності українських освітніх установ та дослідженні ролі тих інституцій, які приймали активну участь в розбудові української освіти за кордоном.

Виклад основного матеріалу. Перша світова війна зумовила безліч змін в суспільно-політичному устрої світу. В той час одні досі могутні держави почали зникати, натомість активно утворювалися нові. Після поразки Української революції 1917–1921 рр. частина українців прийняла непросте рішення – еміграція. До цього їх спонукав цілий ряд причин, серед яких, зокрема, були втеча від репресій та утисків з боку більшовицької та польської влади. В період становлення режиму політичні репресії в Україні призвели до масової еміграції на Захід сотень діячів освіти, науки й культури, тисяч молодих інтелектуалів [10]. Ті українські емігранти, які ще у досить нещодавньому минулому мали досвід політичної діяльності, активно шукали нагоди кооперації з європейськими діячами, їх організаціями та урядами для продовження боротьби за свою державність. Такі можливості згодом знайшлися, в тому числі і завдяки створенню науково-освітніх установ, які надовго стали центром для об'єднання українців у еміграції.

Серед новоутворених держав однією з найважливіших, саме у політиці яких Україна та українське питання займали у міжвоєнні роки важливе місце, була Чехословацька республіка. Після закінчення війни та розпаду Австро-Угорщини держави Антанти визнали Т. Г. Масарика (1850–1937) головою тимчасового уряду Чехословаччини, а 14 листопада 1918 р. у Празі Національна асамблея обрала його президентом республіки [1]. Т. Г. Масарик (1850–1937) займав цю посаду з 1918 по 1935 рр., приділяючи значну увагу українському питанню та надаючи суттєву допомогу українській еміграції [1]. Ще з часів своєї діяльності як депутат Австро-Угорського парламенту (1891–

1893 та 1907–1911 рр.) він співпрацював з галицько-українськими діячами С. Дністрянським (1870–1935), О. Колесою, К. Трильовським, Є. Петрушевичем, дружив з І. Франком, був обраний дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка [4]. Крім того, стояв біля витоків чехословацько-українських міждержавних відносин: обміну дипломатичними місіями між ЧСР і Західноукраїнською Народною Республікою та УНР, співпрацював із М. Грушевським, В. Винниченком, С. Петлюрою, О. Шульгіним.

За ініціативи й безпосередньої участі Т. Г. Масарика (1850–1937) з 1921 р. в Чехословаччині проводилася акція з надання всебічної допомоги тисячам емігрантів, зокрема понад 20 тис. біженцям з українських земель. Прага перетворилася на один із центрів українського культурного, наукового і громадсько-політичного життя, залишаючись до 1945 р. найактивнішим центром української еміграції в Європі [3]. Здебільшого усе відбувалося завдяки особистим зв'язкам Т. Г. Масарика (1850–1937), а він ще з 1915 р. неодноразово відвідував Америку, був особисто знайомий з 28-м Президентом Америки (1913–1921) В. Вільсоном (1856–1924) [4, с. 273], читав лекції в Чиказькому університеті. Також мав свій вплив і той факт, що він був одружений на американці Шарлотті Герріг (1850–1923), що походила з заможної старовинної родини, її батько Рудольф Герріг був одним зі співзасновників страхової компанії Germania [3]. Також Т. Г. Масарик (1850–1937) мав тісні зв'язки з багатим чиказьким бізнесменом Чарльзом Річардом Крейном (1858–1939), головним спонсором президентської виборчої кампанії В. Вільсона, філантропом і покровителем Слов'янської програми Чиказького університету [4, с. 28]. Пізніше він став тестем сина Т. Масарика (1850–1937) – Яна. Старший син Крейна Річард був першим міністром США в Празі, а інший син, Джон, працював секретарем Масарика (1850–1937) [8, с. 37].

Таким чином, Чехословаччина мала значну налагоджену комунікацію з США, що відкривало можливості Чеській республіці до багатогранної співпраці з нею, а також фінансування і іншої підтримки. У період з 1920–1921 рр. у Празі було започатковано державну матеріальну допомогу українським студентам-емігрантам: упродовж 1922 р. владою міста надано допомогу 1247 українським студентам на суму 500 000 крон. Допомогу надавали також міжнародні організації YMCA, Місія Методистів, «Студентський Допомоговий Фонд». Організація ЦЕДУС («Централя допомоги українському студентству») залучала до допомоги українським студентам українців Америки та ряд міжнародних організацій. Українському студентству матеріально допомагали: Ліга Націй, Європейський Допомоговий Фонд, Уряд Нансена тощо [6, с. 72].

Щодо інших країн перебування українських студентів, то у Німеччині у 1924 р. було 138 осіб. Організований у Польщі «Союз українських студентських громад» налічував 150 осіб. На 1923 р. у софійській «Спілці», що діяла на території Болгарії, було 40 студентів. Також у невеликих кількостях українські студенти проживали та навчалися у Бельгії, Югославії, Румунії, де у Бухаресті діяла «Зоря», налічуючи 25 студентів. Іншими європейськими містами, де навчання українських студентів не носило масового характеру, а мало поодинокі випадки були Париж, Нанс, Лондон, Будапешт і Рим [6, с. 71–72].

Українським студентам, які проживали у Польщі, матеріальна допомога виділялася рідко і не регулярно. Ще складнішою була ситуація в Югославії, де українські студенти не були легалізовані зовсім, а ті, яким це вдавалося, робили це як студенти російські, – тільки в цьому випадку вони могли отримати державну допомогу. В Парижі у 1923 р. українцям виділено 4 стипендії [6, с. 72].

У повоєнній Європі активно почала зазнавати суттєвих змін система фінансування вищої освіти, яке почало забезпечуватися на державному рівні та за рахунок міжнародних організацій. З цих та інших причин найбільшим осередком українських студентів стала Прага, де у 1924 р. їх уже нараховувалося 1896 осіб, у Подєбрадах – 382, Брно – 170, в Пршібрамі – 83, Братиславі – 6 [6, с. 72].

Саме завдяки підтримці уряду Чехословацької Республіки, й особливо її президента Масарика, у 1920-і рр. тут було засновано ряд громадських організацій: Український Громадський Комітет, Український комітет в ЧСР, Українське студентське товариство «Громада» та ін. [10]. Вже на кінець 1922 р. в Чехії налічувалось 1345 українських «студентів-допомогівців». Чесько-український комітет (ЧУК), створений Міністерством закордонних справ у 1921 р., був покликаний надавати підтримку українським і білоруським студентам у еміграції; він мав три восьмичленні делегації: 1) українські професори та студенти; 2) чеські професори та студенти; 3) Український Громадський Комітет у Празі. Головою ЧУК був видатний чеський історик, професор Карлового Університету, член Наукового товариства ім. Шевченка, доктор Ярослав Бідло (1868–1938) [4, с. 73]. Даний комітет займався всіма справами українського студентства не тільки в Празі, а і в Брно, Братиславі, Пршібрамі тощо. Організація опікувалася також справами білоруських студентів, яких після 1923 р. налічувалося вже близько 150 [6, с. 73–74].

ЧУК підтримував не тільки студентів, а й аспірантів, учнів середньої школи, слухачів курсів. Студентська стипендія від ЧУК у грошовому еквіваленті складала 500 крон щомісячно, разом із тим надавалася й інша допомога одягом, ліками, підручниками, приладами тощо. ЧУК мав власну бібліотеку.

Така організація як Український студентський кооператив у Празі значною мірою користувався допомогою ЧУК. Українські студенти в Чехії могли здійснювати закордонні подорожі за сприяння ЧУК. Так у 1923 р. підопічні ЧУК здійснили подорожі до Італії, Єгипту, Данії, Англії, Болгарії, Югославії, Німеччини, Франції, Швейцарії, Румунії. Влітку 1923 р. відбулася геологічна екскурсія до Підкарпаття. Друга більша екскурсія українських студентів їздила з Праги до Німеччини: Берлін, Пасвальн, о. Рюген, Любек, Гамбург, Дессау, Лейпциг і Дрезден. На 1 вересня 1923 р. ЧУК мав 1429 допомогівців і, здавалося, на той час не було жодної високої школи в Чехії, де б не студіювали українські студенти-допомогівці. Через цей комітет також одержували допомогу деякі студенти Української господарської академії в Подебрадах, хоча там був і свій допомогівчий фонд [6, с. 74].

На 1 січня 1925 р. ЧУК допомагав 1361 студентам, з них 92-м білорусам. Починаючи з листопада 1921 р. ЧУК отримував від Міністерства закордонних справ на свою допорогову акцію щомісячну субвенцію, що складала спочатку біля 500 000 крон, а згодом 1,5 мільйона. За 10 років свого існування ЧУК допоміг майже двом тисячам студентів. Заснований у 1921 р., існував поряд із подібним російським комітетом, а в 1931 р. був реорганізований у нову організацію – «Комітет для уможливлення студій російським і українським мігрантам». Даний комітет провадив свою підтримку у значно скромніших розмірах, а на думку окремих дослідників, його діяльність скоріше зводилась до ліквідації колись такої значної організації, як ЧУК. Після того, як припинилася первинна чеська державна допомога українському еміграційному студентству, коли стало зрозуміло, що швидкого падіння більшовицького режиму не буде, в Празі у 1931 р. було засновано «Допомогівчий Фонд українських і білоруських студентів у Празі». Він і подібні йому новостворені організації не могли повторити масштабів діяльності ЧУК [6, с. 75].

Важливим осередком української наукової та культурної еміграції, окрім Праги, був Відень. Допомога українським студентам надходила туди від «Українського товариства прихильників освіти», яке було засноване завдяки заходам Віденської «Січі» за участі професора, доктора С. Дністрянського, який і був його першим головою, а також професора Д. Дорошенка. За 4 роки своєї діяльності допомогу було надано 285 студентам на суму 560 000 000 ак. (800 доларів) [6, с. 76].

Іншою організацією, що допомагала українським діячам культури та науки в еміграції, був Союз українських журналістів і письменників у Відні. Засновано його 12 вересня 1919 р. з такими статутними завданнями: охорона престижу української преси, ознайомлення культурного світу з українським питанням, охорона правового законодавства й авторського права, піднесення техніки української журналістики і пропаганди, захист професійних інтересів українських письменників і журналістів, матеріальна підтримка членів організації та їх родин [7, с. 64]. Очолював даний союз доктор В. Кушнір (1881–1933), заступником був обраний О. Олесь-Кандиба (1878–1944). У 1922 р. налічувалося 68 членів Союзу. Діяльність охоплювала наступні напрями: видавнича справа, академічне викладання, популярне викладання, організація літературних зустрічей, пропаганда професійної діяльності, організація науково-політичних лекцій, організація господарської діяльності, надання позичок і допомог. Успіхом користувалася також Секція літературних зустрічей на науково-політичні лекції [7, с. 64]. У цілому, своєю допомогою і позичками, які склали більше як півмільйона австрійських крон Союз здійснив значну підтримку українським емігрантам, особливо у Відні й уможливив їм фахову літературну працю. Своєю діяльністю Союз також підтримував діячів Галичини і навіть планував згодом почати відправляти допомогу до Києва.

Восени 1919 р. за ініціативою мовознавця, історика, громадсько-політичного діяча Ф. Слюсаренка (1886–1958) відбулися популярно-наукові курси для українських робітників у Відні у приміщені Товариства «Єдність». Згодом, у 1920 р., почалися академічні заняття, які були проведені Д. Антоновичем (1877–1945), С. Дністрянським (1870–1935), О. Колессою (1867–1945) [1, с. 64] та С. Рудницьким (1877–1937). До співучасті доєднався також Український соціологічний інститут на чолі з М. Грушевським (1866–1934) і Товариство Прихильників Освіти [1, с. 65]. У межах організованої таким чином спеціальної секції академічних викладів було прочитано лекції М. Грушевським (1866–1934), С. Рудницьким (1877–1937) та ін. На ці публічні лекції Союзом витрачено 12 736 австрійських крон [7, с. 65]. З початком 1921 р. проведення лекцій набуло системного характеру, що згодом привело до організації на їхній базі Українського Вільного університету – першою «українською вищою школою» за кордоном [6, с.119].

Висновки. Зміни суспільно-політичного устрою Європи після подій Першої світової війни призвели до створення нових соціальних, економічних та інших умов, у яких змушені були виживати українці, що опинилися в еміграції. Прихильне ставлення урядів окремих держав Європи стало одним із важливих позитивних факторів заснування, подальшого функціонування та активного впливу на суспільну думку українських організацій, установ та закладів освіти. Маючи традиційно значні осередки еміграції у Відні, українські діячі, науковці, студенти почали збільшувати свою присутність у Чехословаччині, адже саме там очолюваний лояльним до України тодішнім президентом Т. Г. Масариком уряд створив найкращі умови і програми для української преси, громадської діяльності й освіти. Так були засновані відомі спілки Чесько-український комітет, «Комітет для уможливлення студій російським і українським мігрантам», «Допомоговий Фонд українських і білоруських студентів у Празі»

та змогли продовжити свою діяльність ті організації та об'єднання, які раніше були засновані у Відні.

Активна освітня діяльність українських діячів культури й науки дала значні результати і згодом заснований у Відні у 1921 р. Український вільний університет продовжив свою діяльність у Празі, ставши яскравою сторінкою історії української освіти закордоном. У 1921 р. створена Українська господарська академія. Обидві установи свого часу заклали безліч можливостей для реалізації українських науковців, об'єднавши українців в еміграції навколо національної ідеї та ставши унікальною платформою для безцінного обміну ідеями із науковцями, студентами, діячами інших країн Європи.

Список використаних джерел та літератури

1. Біографія Томаша Масарика. URL: [https://www.chehyvolyni.com.ua/upload/files/MASARYK%20\(1\).pdf](https://www.chehyvolyni.com.ua/upload/files/MASARYK%20(1).pdf).
2. Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа Чехії та України: з історії взаємин. *Історія науки і біографістика* 2013. № 1. URL: https://inb.dnsgb.com.ua/2013-1/13_vergunov.pdf
3. Віднянський С. В. Масарик Томаш-Гарріг. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2009. 790 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Masaryk_T_G
4. Масарик Т. Г. Створення держави: Спогади та спостереження, 1914–1918. Нью-Йорк: FA Stokes Co., 1930. 518 с.
5. Моренець В., Величко Г. Фортеця української вільної науки. *Історична правда*. 8.11.2020. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/11/8/158421/>
6. Наріжний С. П. Українська еміграція. Т. 1: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. 372 с.
7. Наріжний С. П. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції 1919-1939. Київ: Вид ім. Олени Теліги, Т. 2. 1999. 272 с.
8. Полішенська М. *Diplomatické vztahy Československa a USA 1918-1968: 1. svazek: Ministerstva, legace a diplomaté*. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. 457 с.

9. Уткін О. Вища аграрна школа української еміграції (1922–1935 рр.). *Київські історичні студії*. № 1 (6). 2018. С. 94–102.

10. Щебетюк Н. Б. Чеська сільськогосподарська книга у фондах ННСГБ НААН: історія та сучасність. *Історія науки і біографістика*. 2013. № 1. URL: https://inb.dnsgb.com.ua/2013-1/13_stebetuk.pdf.

References

1. Biography of Tomash Harrih Masaryk. Hromadska orhanizatsiia Zhytomyrska spilka volynskykh chekhiv. [Public organization Zhytomyr Union of Volyn Czechs] [In Ukrainian].

2. Verhunov, V. A. (2013). Silskohospodarska doslidna sprava Chekhii ta Ukrainy: z istorii vzaiemyn [Agricultural research in the Czech Republic and Ukraine: from the history of relations]. *Istoriya nauky i biohrafistyka – History of Science and Biographical Studies*, no. 1. URL: https://inb.dnsgb.com.ua/2013-1/13_vergunov.pdf [In Ukrainian].

3. Vidnianskyi, S. V. (2009). Masaryk Tomash-Harrih [Masaryk Tomasz-Harrig]. *In book: Encyclopedia of Ukrainian History*. Kyiv [In Ukrainian].

4. Tomash H. Masaryk. (1930). Stvorennia derzhavy: Spohady ta sposterezhennia, 1914–1918 [The Making of a State: Memories and Observations, 1914–1918]. *FA Stokes Co.* New York [In Ukrainian].

5. Morenets, V. & Velychko, H. (2020). Fortetsia ukrainskoi vilnoi nauky. [Fortress of Ukrainian free science]. *Istorychna Pravda – Historical truth*. 8.11.2020. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/11/8/158421/> [In Ukrainian].

6. Narizhnyi, S. P. (1942). Ukrainska emihratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii mizh dvoma svitovymy viinamy [Ukrainian Emigration. Cultural Work of Ukrainian Emigration Between the Two World Wars]. Praha [In Ukrainian].

7. Narizhnyi, S. P. (1999). Ukrainska emihratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii 1919-1939. [Ukrainian emigration. Cultural work of Ukrainian emigration 1919-1939]. Vol. 2. Kyiv [In Ukrainian].

8. Polišenská Milada. (2012). Diplomatičké vzťahy Československa a USA 1918-1938: Ministerstva, legace a diplomaté [Diplomatic relations between Czechoslovakia and the USA 1918–1938: Ministries, legations and diplomats]. 1. Svazek. Praha. Libri. 457 p. [In Czech].

9. Utkin, O. (2018). Vyshcha ahrarna shkola ukrainskoi emihratsii (1922–1935 rr.). [Higher Agrarian School of Ukrainian Emigration (1922–1935)]. *Kyivski istorychni studii – Kyiv Historical Studies*, no 1 (6), pp. 94–102 [In Ukrainian].

10. Shchebetyuk, N. (2013). Cheska silskohospodarska knyha u fondakh NNSHB NAAN: istoriia ta suchasnist. [Czech agricultural book in the collections of the National Agricultural Library of the National Academy of Sciences of Ukraine: history and present day. History of science and biography]. *Istoriya nauky i biohrafistyka – History of Science and Biographical Studies*, no. 1. URL: https://inb.dnsgb.com.ua/2013-1/13_stebetuk.pdf [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 09.02.2026 р.

Стаття прийнята до друку: 19.02.2026 р.

Стаття оприлюднена: 20.03.2026 р.